

L'EVOLUCIÓ T'L > L·L/LL EN CATALÀ

1. Diversos fets, romànics i catalans, fan inversemblant la teoria de Coromines, 1974, pàg. 306, seguida per Badia, 1981, pàgs. 52 i 231, Duarte-Alsina, pàgs. 191-3, Blasco, 1984, pàg. 68 i Moll, pàg. 138, sobre l'evolució dels grups T'L/J'L des del llatí al català, i demanen un nou plantejament i solució. En efecte, l'opinió de Coromines xoca amb els següents entrebancs, prou insalvables:

a) Devia ser una gran casualitat, de poca productivitat explicativa, no avalada per cap fet paral·lel, que els reflexos dels grups intervocàlics llatins T'L/J'L, amb un resultat distint en un primer moment [l·] i [ll], s'influïren analògicament i causaren el triomf d'un resultat a una zona i el de l'altre a l'altra, abraçant tots els mots d'un i d'altre origen, més encara el triomf de ll sent aquest grup tan poc freqüent.

b) És difícil d'entendre com en la Catalunya Vella, bressol dels repobladors de la Catalunya Nova (Lleida (amb ll), Tortosa, les Balears i l'Alguer (sobretot orientals), el País Valencià (sobretot occidentals)) triomfa abans del XIII el resultat palatal geminat o un reflex seu. ¿Com, aleshores, es va poder traslladar a les noves zones, excepte Lleida, la solució [l·] si els repobladors tenien en general una diferent pronúncia?

c) Si g'L/j'L haguera donat una palatalització, a partir del pas de g/j > i, de manera paral·lela a ly, c'l, el resultat no haguera estat ll > ll per assimilació regressiva, sinó yy, és a dir, palatal central.

2. Tenint en compte els elements consonàntics que componen el grup (dental o vocal iod + lateral), la posició que ocupa —únicament intervocàlica i sempre postònica—, el comportament irregular d'altres grups semblants amb dental + líquida (d'r, t'r), la diversificació de resultats en altres llengües romà-

niques,⁽¹⁾ cap geminat, i el període de formació d'aquests mots, posteriors a la caiguda de les intertòniques, passem a analitzar-ho:

a) Els mots provinents de T'L, D'L, G'L, J'L han donat diversos resultats en català, uns sistemàtics, segons zones: [l:l] a l'Alguer, el País Valencià, les Balears i Tortosa; [ll] al Rosselló i a la major part de Catalunya, Urgell i Lleida inclusivament, i d'altres, asistemàtics segons mots, zones o èpoques, sempre d'acord amb la tendència general de la llengua: T'L, D'L > L·L > :

— Dissimilació evitant una assimilació: *nl*: (*espanla*); *rl* (*esparla* (xv)), *birles* «bitlles»; *ld*: *balde*, *amelda*, *rolde*, com el castellà (Colomina, 1985, pàgs. 145-50) i també Vall d'Albaida; *Rolde* a la Vall de Boí i a Aiguaviva.

— Metàtesi: *almela* (xvi), *almel·la* i *armela*.

— Assimilació: > l: *espala*, *guala* (actualment i des del xvii en la documentació valenciana).

— Velarització o analogia en *rogle* (tot el País Valencià i part del català nord-occidental); *rugló*; *mogle* (La Marina Alta).

Aquesta diversitat de resultats ocorre també en altres llengües en aquest cas i també en el grup geminat llatí *LL*.

b) A aquests resultats podríem afegir-ne dos més: un primerenc, romànic, considerat popular en l'època llatino-vulgar, que abraça els mots amb T'L, produït per una síncopa primerenca, que, pres com a sufix, es confon amb el potent sufix C'L < CULU, i convertit en CULU tindrà el mateix resultat que aquest: VETULU > vill/vell; RADULU > rall; SITULA > sella; l'altre, produït en època posterior per semicultisme, és el manteniment de la vocal postònica de T'L: CAPITULUM > capítol; TITULU > títol, general també a la Romània.⁽²⁾

3. Els mots llatins amb T'L, D'L que no foren assimilats pel sufix C'L o que foren creats posteriorment sonoritzaren o fricativitzaren la primera consonant D'L, Ð'L; perderen després la postònica i al trobar-se la D i la L juntes, la primera consonant implòsiva, com és natural entre dos consonants compatibles (són dento-alveolars agudes, difuses i sonores), s'assimila a la segona; *hl*: spatula > spal·la; rotulu > rol·le; modulu > mol·le; watula > gual·la (germanisme introduït al V, quan ja *ʔl* > C'L).

> En els mots amb palatal o velar + L: VIGILARE > vežilare > vežlare vey'lare/ve'ylare > vey'lar; BAJULU > bay'lo; en aquesta fase la iod podia o palatalitzar la *l* següent (veylja), o conservar l'element palatal mantenint-se recolzat en la vocal anterior mitjançant un tall sil·làbic (*bayle* de l'occità) o assimilar-se a la *l* següent: *yl* > *hl*, o fins i tot desaparèixer la iod com en *magistrum*:

(1) Ha rebut molt poca atenció aquest problema a la Romània a causa de considerarlos semicultismes o mots solts derivats dels primitius: MEYER-LÜBKE, I, 478; NYROP, I, 348; TEKAVČIĆ, I, 189; RONJAT II, pàgs. 219 i 239.

(2) En francès TITULUM > TITRE; CAPITULUM > CAPITRE. Vegeu DE LA CHAUSSEE, pàgs. 36 i 64.

Occità: *baile, velha*.⁽³⁾
Francès: *baïlle i veille*.
Castellà: *baile i velar*.

Al meu parer conviurien en català aquests diversos resultats: *vedla, veyla, vel·la*, però tal vegada el triomf de *ll*, en aquest cas, o la major freqüència de vocables procedents de *T'L*, amb la lateral geminada, o la consideració de forma més adient i prestigiosa, o la seguretat d'aquest resultat contra la vacil·lació dels altres, féu que triomfara en tot el català i que al XIII, almenys, l'única forma vehicuable i prestigiada fóra *L·L*, tant de *T'L*, com era natural, com dels dos mots amb *J*: *GL/JL*, cosa que no lleva l'existència d'altres resultats en zones i capes socials.

Quan la repoblació de Lleida i Tortosa i després les Balears, el País Valencià i l'Alguer, el resultat general devia ser ja *ll*, i així continuà en les zones més laterals, consecutives i conservadores, com tantes altres coses fins avui.⁽⁴⁾

4. Tanmateix la pronúncia triomfant *ll* tenia la dificultat de ser una geminada, normalment resolta des del llatí al català (-LL- llatí) amb un enfortiment, siga per una dissimilació, assimilació o metàtesi.

Cada zona, doncs, ho ha anat resolent de maneres distintes, des de mantenir la geminada (una gran part del territori) fins a assimilar una *l* a l'altra (part de l'Alguer, el País Valencià i Balears) o dissimular-la (casos i zones més esporàdiques, però sempre vivint en variació).

La Catalunya Vella, perquè amb una societat més cohesionada i innovadora estava decidida a acabar amb les diverses pronúncies dèbils i asistemàtiques que intentaven solucionar la geminació (*rl, nl*), recolzà la *l* implosiva en la *l* explosiva, tot produint un allargament >*l*, el qual buscant una deseixida a la incòmoda pronúncia llarga, s'enfortia al màxim, xocant l'òrgan articulatori amb el vel del paladar i palatalitzant la *l*, la qual tenia com a suport en el sistema un so semblant, el *ʎ*. Així tindríem ja *ll* > *ʎ*.⁽⁵⁾

Producte i cronològicament coincident del mateix procés de palatalització, el parlant, o compensà inconscientment la pèrdua de la geminada amb un allargament de la nova consonant palatal (afavorida perquè les palatals laterals tenen tendència a allargar la pronúncia entre vocals), o a causa d'una espècie d'entrecreuament de les pronúncies en pugna: *ll* > *ʎ* > *ʎ*, que fa que el parlant mantinga la geminació.

Açò provocà el triomf de la geminació, això sí, vacil·lantment i gradual a partir, almenys, del XVI i sobretot a partir del XVII quan s'afluixa la valoració lingüística dels parlants.

Començaria en els nuclis importants i d'ací començaria a estendre's, sense

(3) Com mostren els Atlès Sacaze i l'ALPO, la isoglossa [ʎʎ] penetra la zona occitana fronterera amb el català. Així, l'occità presenta els resultats [L·L], [ʎ], segons mots i zones i el català [ʎʎ].

(4) L'opinió de RUSSELL-GEBBETT, pàg. 37 encara que no desenvolupa l'explicació, es pot considerar un antecedent de la present explicació.

(5) Observem com coincideixen quasi exactament les zones amb *ʎ* i les que han tingut tendència a geminar les consonants dels grups consonant labial més lateral i labial més iod: *B, G+L > bbl/ggl* (menys les Balears, però sí català oriental i occidental (MOLL, pàg. 138). Aquesta geminació podria haver ajudat (i fins i tot provocar-la) a la desgeminació de [ʎ > ʎʎ].

poder saber, ara com ara, en quina època arribà a Lleida; això sí segurament a partir del xvi.

La resta del català ja es va mantenir al marge d'aquest canvi.

No són cap obstacle a aquesta hipòtesi ni les grafies preliteràries ni les medievals que registra el DCVB o el DCat o es troben en documents catalans de l'època. Aclaparadorament la grafia era de tot el català *ll* [ʎ] i els casos de *yl*, *ydl*, *lll*, *dl*, com els de *rl*, *nl*..., poden no ser més que casos esporàdics de palatalitzacions.

Veig convincent esta hipòtesi: Un primer resultat general *ll* i altre, esporàdic i únicament en els vocables provinents de *j'l > dl*, sense cap transcendència per al resultat final.

Posteriorment diversos resultats intentant assentar i enfortir el grup *ll*, un dels quals serà ràpidament escampat i triomfarà per gairebé tot Catalunya, del qual ja no participaran les zones perifèriques desconnectades dels nuclis forts i actius de la Catalunya Vella, i això a partir del segle xv.

Que la freqüència de casos de *ll < T'L* arrossegara els casos de *J'L* és versemblant, l'inrevés és problemàtic, més encara si afegim com diu la bibliografia actual que en cada zona arrelà un resultat.

Per altra banda, la geminació de la palatal la veig com a efecte posterior a *ll*, car si no, ¿com s'expliquen altres resultats romànics *lh* sense cap germinació i el resultat de les zones repoblades?

5. En suma, la consideració simultània de llengües romàniques, història de la llengua i cronologia, les característiques dels mots amb el grup, dialectologia i hipòtesis foneticistes, ens expliquen clarament l'evolució d'aquest inestable grup *T'L*.

6. Conclusió:

Així, $\begin{matrix} T'L, D'L \\ G'L, J'L \end{matrix} > L:L$ (i com a resultats secundaris i esporàdics del primer grup: *rl*, *nl*, *ld*, *l*; del segon grup *dl*) $> L:L$ (es manté en les zones laterals: Alguer, Balears, País Valencià, franja catalano-aragonesa, Tortosa i Camp de Tarragona) $> L > \underset{\cdot}{L} > \underset{\cdot}{L}\underset{\cdot}{L}$ (a Barcelona, Girona, el Rosselló i part de Lleida).

ADDENDA:

Escrit aquest article ha aparegut el treball de P. Rasico, *Sobre l'evolució de TL (L) (/ll/, /l̄l̄/)* en català, *Miscel·lània Joan Gili*, AILLC, 1988, pàgs. 489-497.

Encara que considera encertada la tesi de Coromines respecte a l'existència

d'una distinció fonètica en el català medieval entre els descendents de J'L i G'L, d'una banda, i T'L i D'L d'altra, creu que convindrà tornar a examinar el desenvolupament de *t/ (l)* a la llum del testimoni atorgat de la documentació medieval, dels fets dialectals i, especialment, dels processos fonològics que han originat les dues realitzacions [t] i [l] i no accepta «si més no per la manca de més detalls» el tractament proposat per Russell-Gebbet.

De fet, la seua proposta és la mateixa que la de Coromines més matisada i desgrunada, metodològicament millor exposada; tanmateix hi presenta els mateixos dubtes i inversemblances. Per aquest motiu deixo l'article tal com l'havia escrit i tal com fa anys que l'explique als alumnes.

EMILI CASANOVA
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

- BADIA I MARGARIT, A. M.^a, *Gramàtica històrica catalana*, Tres i Quatre, València, 1981.
- BLASCO, E., *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'Algherese*, Tubinga, 1984.
- COLOMINA, J., *L'alacantí*, Institut Gil Albert, 1985.
- COROMINES, J., *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, 1974.
- DE LA CHAUSSURE, F., *Noms demi-savants (issus de proparoxytons) en ancien français*, Presses Universitaires du Mirail, Toulouse, 1988.
- DUARTE, C.-ALSINA, K., *Gramàtica històrica del català*, I, Curial, Barcelona, 1984.
- MEYER-LÜBKE, W., *Grammaire des langues romanes*, 1923, reimpressió en 1974, Ginebra.
- MOLL, F. de B., *Gramàtica històrica catalana*, Gredos, Madrid, 1952.
- NYROP, Ch., *Grammaire historique de la langue française*, I, reimpressió, Ginebra, 1979, 8 vols.
- RECASENS, D., *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*, Curial-Abadia de Montserrat, 1985.
- RONJAT, J., *Grammaire historique des parlers provençaux modernes*, 2 vols., Montpellier, 1930.
- RUSSELL-GEBBET, P., *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, 1965.
- TEKAVČIĆ, P., *Grammatica storica dell'italiano*, 3 vols., Il Mulino, 1980.

